

BOVENLUS ▶

N

NIJMEGEN

OLD CITY YOUNG VIBE

Walk of the Town

LOOP JE MEE?

DE BOVENLUS

Deze wandeling wordt gekenmerkt door oorlog. Dat komt omdat juist in de Bovenstad het grootste deel van de Nijmeegse vestingwerken was gelegen en ook daar de meeste vernielingen in de Tweede Wereldoorlog hebben plaatsgevonden.

Afstand: circa 4 km

WWW.INTONIJMEGEN.COM/WALKOFTHETOWN

De **'Walk of the Town'** is een wandelroute die je meeneemt op reis langs Nijmeegse plekken met bijzondere verhalen over mensen en gebeurtenissen. Langs de route hangen (kijk omhoog!) kunstwerken van Niels van Bunningen, met daarbij een QR code op een bordje. Als je die code scant, hoor je het verhaal bij het stukje Nijmeegse geschiedenis dat het kunstwerk verbeeldt. Als je bij het scannen 'tracken' accepteert, zie je je positie op de kaart; je volgt de route en hoort bij ieder kunstwerk het verhaal. Dit zijn andere verhalen dan je in dit boekje vindt, dus het is zeker de moeite waard! De kunstwerken vind je bij de markeringen met het volgende pictogram.

Ben je minder goed ter been, volg de stippellijn op de kaart. Na een rondje om de Stevenskerk volg je de stippellijn door de Augustijnenstraat en pak je de route weer op.

Langs de route vind je ook driehoekige informatieborden met interessante informatie, aangegeven door markeringen met een i.

Een kunstwerk uit de serie langs de route.

Scan de code om direct in de luisterfragmenten te komen

citystore
- nijmegen

1 DE STIKKE HEZELSTRAAT

De wandeling start bij de **Citystore, Grote Markt 17**. Je loopt de deur uit en gaat rechtsaf **de Stikke Hezelstraat** in. Nijmegen is gebouwd op een aantal heuvels, zeven in aantal zeggen Nijmegenfans, om een vergelijking met het oude Rome te kunnen maken. We kennen de Hessenberg, de Slotberg, de Gruitberg, de Lindenberg, de Klokkenberg, de Mariëenberg en de zevende is de Hondenberg of Hundisberg. Op die laatste ligt de Sint Stevenskerk en ook de Stikke (=steile) Hezelstraat. Voor kinderen is in de geschiedschrijving veelal geen

plaats, over hen wordt weinig vastgelegd. Maar waar kinderen 's winters geweldig van konden genieten, was het sleetje rijden op de steile straten op de Nijmeegse stuwwal. Zo ook op de Stikke Hezelstraat, waar ze met een rotgang naar beneden zoefden, op sleetjes, op ladders, op matjes. Totdat de winkeliers ingrepen, want dat kostte hen toch wel wat klandizie, die straten die in spiegelgladde ijsbanen waren veranderd. Of de Joodse winkel, beter gezegd de Mirakel-bazar van Jonas Glaser ook bij die klagers hoorde is niet bekend.

De Mirakel-bazar van Jonas Glaser op de Stikke Hezelstraat/hoek Houtstraat, 1925, door het bombardement in 1944 volledig verwoest.

In het steegje naast Samson hangt kunstwerk 'De Verleiding'; luister naar het verhaal van zangeres Linde Schöne.

2 DE HOUTSTRAAT

Je gaat linksaf de Houtstraat in. De Houtstraat dankt haar naam aan het feit dat sinds oude tijden in deze straat hout werd opgeslagen in magazijnen. Dat hout was nodig voor de bouw van huizen, overheidsgebouwen en vestingwerken. Grote hoeveelheden hout kwamen over de Rijn en Waal uit de Eiffel en het Zwarte Woud, samengevoegd tot grote vloten van wel 2000 boomstammen en wel 500 meter lang. Er zaten enige honderden roeiers op, er leefden koeien op voor vers vlees en er stonden een paar kanonnen op om passerende schepen, veerponten, vissers te waarschuwen. Een deel van dat hout kwam op de Houtstraat terecht. Aan het einde van de 19e eeuw werd de straat toch vooral een winkelstraat met mooie Jugendstilpanden. Een daarvan was van de ondernemersfamilie Mogendorff, van de eerste heren confectiewinkel in Nijmegen die haar deuren opende in 1879 onder de naam 'Het Witte Huis'. Tegenwoordig ligt op die locatie het echt Nimweegs Café Samson (nr. 4).

Het Witte Huis, links voor de Augustinuskerk in de Houtstraat, 1910, zowel kerk als huis zijn weggebombardeerd in WOII.

3 PLEIN 1944

Volg de route en steek over. Je komt op **Plein 1944**. Aan je rechterhand zie je (aan de overkant van het plein) een

Plein 1944 de fietskelder met daarin de restanten van de 'Verloren Toren'.

fietsenstalling. Daarin ligt de opgraving van de 'Verloren Toren' gebouwd tussen 1400 en 1425, de Nijmeegse Hanzetijd. Het ging de stad toen voor de wind. Het muurwerk van deze toren was dik, zo'n twee meter. Hieraan zien we de invloed van het kanon, dat steeds zwaarder werd. De toren was ongeveer 13 meter hoog en stak daarmee een kleine 10 meter boven de stadsmuur uit. Omdat de opgraving precies in de inrit van een ondergrondse parkeergarage lag moest hij verplaatst worden. De teruggevonden fundering van de toren is eerst gelicht en daarna herplaatst in de openbare fietsenkelder onder Plein 1944.

4 KONINGSPLEIN

Je vervolgt de route en komt op het **Koningsplein**, waar tot 1950 het café van Jan Meussen lag. Dat was een stalhouderij waar boeren op marktdagen hun paarden konden stallen, waar werd gehandeld in stro en hooi en waar dieren werden verkocht. Zoals in 1896 "een reuzenvarken van 904 halve kilo's" en in 1908 "een best aftandsch zwaar werkpaard". Maar waarom het café van Meussen vooral de geschiedenis is ingegaan, is vanwege het muziek-

De huidige locatie, met terrassen.

Café Jan Meussen, Koningstraat/hoek Ziekerstraat 1930, het hele pand is in 1950 afgebroken om meer ruimte te maken voor het Koningsplein.

en dansnummer 'De Schots van de Miwwus'. Tijdens kermisdagen werd er in het café gedanst op muziek van een straatorgel en een van die nummers was een schots die bij Meussen grote bekendheid verwierf. Die muziek is gelijk ook de verbinding naar de moderne Koningstraat/Koningsplein waar Vierdaagse feesten (met o.a. de Sjonnies), straatmuziekdagen, en politiek-culturele evenementen werden gevierd of gewoon wordt gechild op een van de terrassen.

5 DE GRUITBERG

Wandel verder en ga links over de **Gruitberg**. De Gruitberg, Gruisberg of Grutberg is genoemd naar grutten die hier in het verleden werden opgeslagen, een grondstof voor de plaatselijke bierproductie. Of het een berg was is enigszins twijfelachtig. De hoekpanden van dit straatje waren grotere huizen met de namen 'Allemans Gaading' en 'Het Seven Gesternte' maar verder was het een armoedig straatje met wat kleine woonhuizen. Die waren gelegen aan de achterkant van het stadhuis en de Broerstraatkerk. Er woonden vooral eenvoudige beroepsbeoefenaren zoals knopenmaker, petroleumventer, blikslager, plantsoenarbeider, stadsreiniger, verver, dagloner, voerman en 'n knecht.

Een deel van de huisjes behoorde aan de timmermansbus, de metselaarsbus en de leidekkersbus, een soort ziekenfondsen voor de leden van die broederschapsgilden. Vanaf 1741 was de bus der timmerlieden hier actief en voor een wekelijkse contributie in de bus of spaarkist (in 1905 twaalf cent per week) ondersteunde zij haar leden bij ziekte en overlijden. De inleg werd o.a. geïnvesteerd in de aankoop van bestaande en de bouw van nieuwe huizen. Uit die Nijmeegse timmermansbus is na veel fusies de huidige verzekeraar VGZ voortgekomen. De Gruitberg is omgetoverd tot een Poëzieplaats met gedichten op de gevels van alle Nijmeegse stadsdichters sinds 2005.

6 HET MARIËNBURGPLEIN

De route vervolgend kom je via de Marikenstraat op **het Mariënburgplein**, een van de vier grote kermispleinen. Op de Mariënburg stonden vaak de

De achtbaan op het Mariënburgplein, achter de Mariënburgkapel, 1935.

grote attracties zoals de achtbaan, de Rodelbahn, de stoomcarroussel, maar ook danstenten en tenten voor volkstoneel, de zogenaamde schouwburgloges. Daar werden tussen 1820 en 1940 ontelbaar veel kluchten, blijspelen en volksdrama's opgevoerd met titels als Boefje, de Voddenraper van Parijs, de Jantjes, de Twee Weezen of Henkie op Manoeuvre. Met een groot, aandachtig en enthousiast publiek van boeren en boerinnen uit de omgeving en burgers uit de stad.

7 DE MARIËNBURKKAPEL

Het Mariënburgplein is tegenwoordig met recht een cultureel kwartier te noemen, hier liggen **de Mariënburkkapel**, het Arsenaal, filmhuis LUX, het Regionaal Archief Nijmegen en de bibliotheek. De Mariënburkkapel kent een rijk verleden als eerste nonnenklooster buiten de stadswallen. Het was een klooster van de Augustinessen of Witte Nonnen die een armoedig en besloten leven voerden. In de kerk hadden ze een eigen nonnengalerij in de bovenkerk waar andere kerkbezoekers niet welkom waren. Na de protestantse verovering van Nijmegen kwam het klooster aan zijn einde en werd het pand veelvuldig hergebruikt als hospitaal, gevangenis, paardenstal en spinnfabriek. Tegenwoordig huist er het Huis van de Nijmeegse Geschiedenis met zes exposities per jaar. De route leidt je meteen achter Lux naar rechts.

De Mariënburg als cultureel kwartier.

8 MARIËNBURG

Je loopt via de **Mariënburg** (in de volksmond: Faberplein) naar de **Van Broeckhuysenstraat**. Op de Mariënburg zie je nog een paar panden van de voormalige 'Nijmeegse Wallstreet' (bv nr. 67), het financiële centrum van de stad met Verzekeringsmaatschappij de Nederlanden 1845, de Geldersche Credietvereniging, de Kamer van Koophandel, de Nijmeegsche Bankvereniging, De Spaarbank 1859, de Geldersche Spaarbank en de Bondsspaarbank.

9 VAN BROECKHUYSENSTRAAT

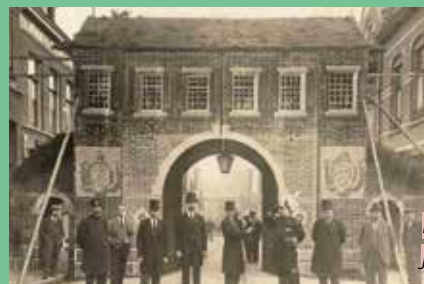
Tegenover nr. 28 hangt het kunstwerk **'Potten en Flikkers'**; luister naar het verhaal van artiest **Sven Ratzke**.

De **Van Broeckhuysenstraat** is genoemd naar Ridder Reyner van Broeckhuysen, de dappere aanvoerder van de stadsverdediging tegen de aanval van de Bourgondiërs in 1473. Hij is niet alleen geëerd met een straatnaam, maar zijn naam komt ook deels voort in laatste krakersbolwerk in Nijmegen: De Grote Broek (nr. 46). Dit is het enige overgebleven actiecentrum uit de jaren tachtig, tegen globalisatie, fascisme, racisme, seksisme. Een groot pand met diverse activiteiten, organisaties en workshops in de sfeer van anarchisme en veganisme. In de kelder wordt muziek gedraaid zoals postpunk en darkwave. Die kelder heet: De Onderbroek.

10 DE ZIEKERSTRAAT

Aan het einde is de kruising met **de Ziekerstraat**, genoemd naar het melaatsenhospitaal dat daar buiten de stadswallen lag. Toen de Ziekerpoort als stadspoort buiten werking was gesteld en dichtgemetseld werd hij gebruikt als wapen- en kruitmagazijn. Van de 70 kanonnen die Nijmegen had kennen we een aantal van naam: de Batenburgse

slang, de Keizerbus, de Koningbus, de Draaislang en de Verloren Cost. Het schijnt dat Nijmegen de eerste pantserwagen van Nederland had, een wagen met vier wielen en twee donderbussen erop gemonteerd. Voor het gieten van bronzen kanonnen was veel koper vereist, dat niet altijd voorhanden was. In 1511 werd daarvoor een driedaagse inzameling van huishoudelijke potten en pannen gehouden die 218 pond koper opleverde. Wie met vuur speelt, brandt soms zijn vingers en dat was in de Ziekerpoort in 1856 ook zo. Bij het vullen van handgranaten met kruit ontplofte de hele zaak, drie dode soldaten en nog vijf met geamputeerde ledematen.

De nagebouwde Ziekerpoort t.g.v.25-jarig jubileum van Koningin Wilhelmina, 1923.

11 VAN WELDERENSTRAAT

Je komt in de **Van Welderenstraat**, genoemd naar burgemeester en baron Johan van Welderen. Hij bouwde een lustslot in Ubbergen waar de Gelderse adel graag vertoefde en zelfs ook internationale adel kwam, zoals in 1832 gravin Marie Thérèse dochter van de tijdens de revolutie vermoordde laatste Franse koning Lodewijk de zestiende. Een baronnentelling in de Nijmeegse adresboeken tussen 1860 en 1920 leverde nog een kleine 50 baronnen, jonkvrouwen, graven, freules en douairières op. De laatste hier in de regio wonende barones is Mechteld ten Dousschate barones van Hardenbroek van Ammerstol. De eerste zijstraat rechts, de Eilbrachtstraat, is genoemd naar dominee Eilbracht die een belangrijke rol speelde bij de verdediging tegen de Franse overval in 1702 en in een gedicht werd geëerd, een strofe daaruit:

"Eilbracht, die brave predikant, die maakte het geslacht in brand."

L. Moll op een van zijn gemotoriseerde voertuigen, 1903.

En schoot met een gewenschte schoot, vijf ruiters en zeven paarden dood."

Aan het einde van de Van Welderenstraat zie je het Jugendstilpand van het voormalige garagebedrijf van L. Moll uit 1909 van architect Oscar Leeuwhoek (nr. 100A-102-100).

De huidige Jugendstilwinkel.

12 DE MOLENSTRAAT

Je gaat bij de kruising rechtsaf de **Molenstraat** in, genoemd naar de 13 windmolens die daar in de zestiende eeuw buiten de stadsmuren op het talud van de oude Graafseweg lagen. Het is eigenlijk het eerste Nijmeegse industriepark. Toen in 1877 de stadsmuren eindelijk werden afgebroken jubileerde onder Molenpoort nog Leentje het appelvrouwtje, ook genoemd Kromme Leen. Zij verkocht al 50 jaar haar appeltjes in de schaduw van

De Afbraak van de Molenpoort, 1875, schilderij van Rudolphus Lauwerier.

het poortgebouw, gezeten naast de poortwachter en de commiezen. Misschien heeft zij nog meegemaakt dat koning Willem I in 1814, na de bevrijding van Nederland, op zijn landelijke rondrit Nijmegen aandeed. Bij de Molenpoort werd hij opgewacht door een erewacht van zakkendragers, kaaisjouwers zouden we nu zeggen. Het gewone volk dat

massaal aanwezig was spande de paarden uit en trok de koninklijke koets met de hand naar het stadhuis. Zo blij was men dat na 20 jaar de bezetting door het Napoleon-tische leger was beëindigd.

13 DE PIERSONSTRAAT

Je slaat na een paar meter linksaf de Eerste Walstraat in. De route leidt je door **de Piersonstraat**, vroeger de Zwanengas. Pierson was het lid van de gemeenteraad die zorgde in 1914 voor de afbraak van de krotwoningen in de Zwanengas en er kwamen deugdelijke arbeiderswoningen voor in de plaats. Maar in 1980 besloot de gemeenteraad op die plek een parkeergarage te bouwen. De auto was de heilige koe en het stadscentrum een wingebied. De geplande afbraak leverde veel verzet op, van de krakers in die woningen, van de kraakbeweging en van vele sympathisanten. Om dat verzet te breken werd op

Op de zijgevel van Piersonstraat 33 hangt kunstwerk 'De Zeigelhof Affaire'; luister naar het verhaal van schrijver **Thomas Verbogt**.

23 februari 1981 door de gemeente een enorm aantal politieagenten ingezet: 2000 ME's met tanks, helikopters en traangas. Oorlogstaferelen in de binnenstad. Het verzet brak maar er werd nog dagenlang door duizenden gedemonstreerd, burgemeester Hermesen en het CDA waren de gebeten honden. Het wordt wel de zwartste dag in de na-oorlogse Nijmeegse geschiedenis genoemd. De huizen werden gesloopt, maar de parkeergarage kwam er niet en er werden nieuwe huizen gebouwd om de grote woningnood te lenigen.

Het enige dat van de afgebroken woningen in de Piersonstraat is overgebleven: het oorspronkelijk tegeltableau uit 1914. Bij de parkeerplaats om de hoek bij nr 50.

14 DE KARRENGAS

Loop de Piersonstraat uit en vervolg de route: je komt in de **Karregas**. Daar zijn een aantal monumenten aangebracht ter herdenking van het Piersonprotest. Het muurkunstwerk van Niels van Bunningen, een muurgedicht van Jan Stassen, een standbeeld van Ronald Tolman en een muurschildering bij Collectief Café De Plak (hoek Bloemerstraat). Dat Café is daar sinds 1976 en speelde een ondersteunende rol te midden van het Piersonverzet.

De muurschildering met potten- en panneprotest, bij Collectief Café De Plak.

15 DE BLOEMERSTRAAT

Je volgt de route linksaf door de **Bloemerstraat**, genoemd naar de Bloemberger toren uit de stadswallen. Een bekende straatbewoner was Wilhelmus Loomans, de laatste Nijmeegse postillon die rond 1875 werkzaam was op de diligence van Nijmegen naar Arnhem v.v. Er liepen diverse diligences van Nijmegen naar omliggende steden en dorpen. Twee belangrijke postkoetsbedrijven waren Bouricius en Van Gend&Loos. Toen in 1877 de spoorlijn/brug naar Arnhem werd geopend was het snel afgelopen met de romantiek van de diligence.

De Bloemerstraat is hevig getroffen door het bombardement in 1944, meer dan 90% van de oude huizen is verdwenen en in de jaren vijftig vervangen door nieuwbouw. Waar je op uitkijkt is dus voornamelijk naoorlogse wederopbouwarchitectuur: een karakteris-

Postillon Wilhelmus Loomans, 1875.

tieke stijl die je in deze binnenstad veel tegenkomt. De beschikbare budgetten waren beperkt in een stad waar duizenden huizen waren vernield of beschadigd en 400 winkels verwoest. Er heerste grote woningnood en tot in de jaren zestig was inwoning bij familieleden nog heel gebruikelijk.

16 DE PARKWEG

Je slaat rechtsaf naar de Eerste Walstraat. Aan het einde steek je de Regulierstraat over naar de **Parkweg**. Daar gaat de route door het **Kronenburgerpark** met de twee waltorens de Sint Jacobstoren en de Roomsche Voet. Beiden gebouwd om de zwaardere typen kanonskogels tegen te houden. Die kogels waren oorspronkelijk 12-ponders, maar werden al snel 24-ponders, 48-ponders en 60-ponders, de laatsten met de bijnaam 'Muurbrekers'. De torens lagen daarom diep vergraven in een aarden wal en met enorm dikke muren. De Sint Jacobstoren- of bolwerk had ook een molen de Sint Jacobsmolen of 'Sans Souci'. In de toren is een mysterieuze echo te horen. De andere waltoren de Roomsche Voet, een zogenaamd rondeel, speelde een belangrijke rol bij de verdediging tegen de Fransen in 1672. Vanaf die kant werd

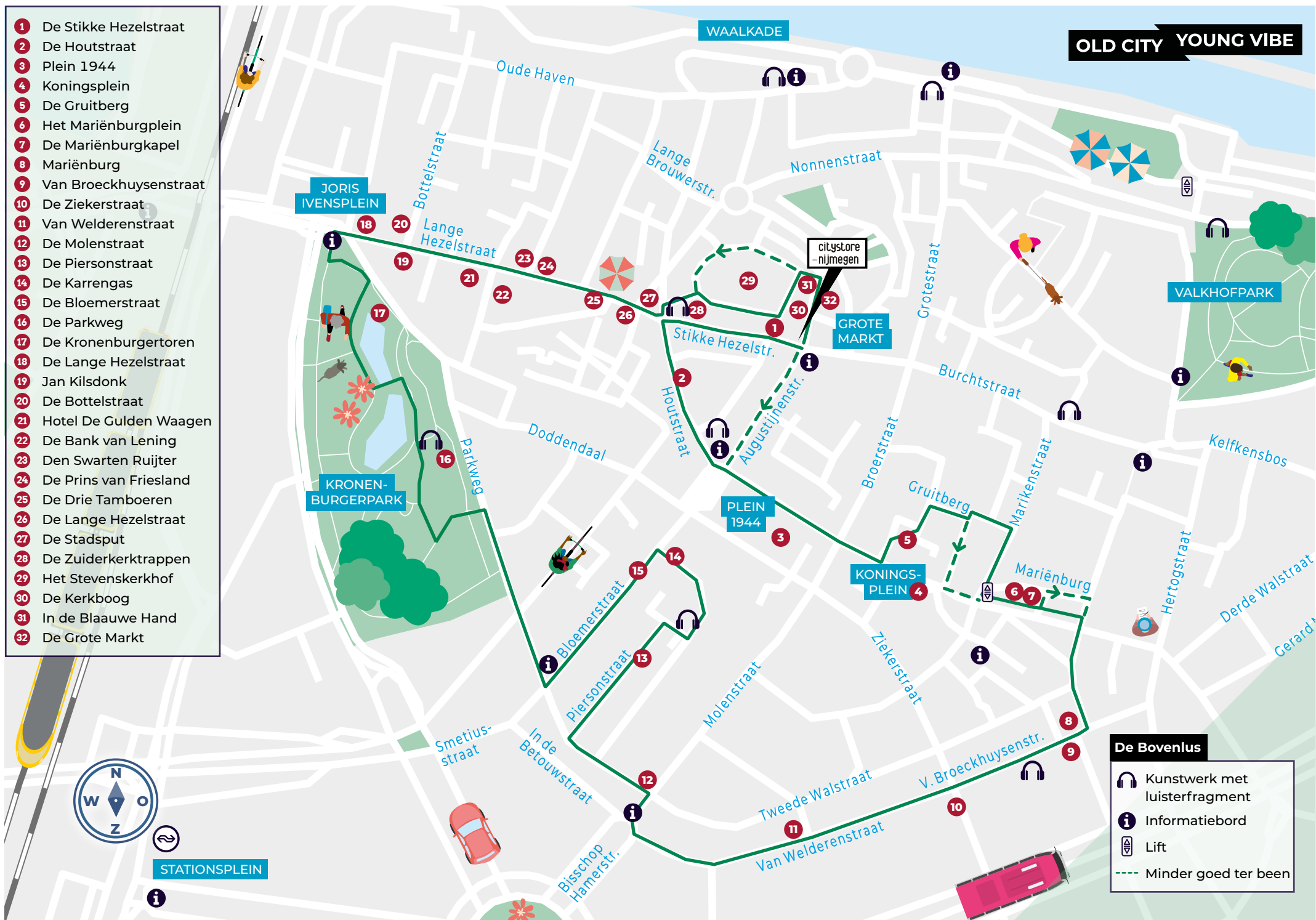
Op de Waltoren hang het kunstwerk 'Sans Souci'; luister naar het verhaal van molenaar **Hans Titulaer**.

Nijmegen 'getrakteerd' op 295 ontplofbare zware kogels uit bomketels of mortiers en 7233 massief ijzeren kogels uit gewone kanonnen. Toen de vredesonderhandelingen na 1676 begonnen kwam de Franse gezant Charles Colbert aan met een hofhouding die hij vanaf een schip op de Maas met 60 boerenkarren hierheen had laten vervoeren, een man met stijl dus. Het schijnt dat hij ook de bedenker was van het moderne colbertjasje. Nijmegen moest tijdens de bezetting meer dan fl. 500.000,- aan oorlogsbelasting opbrengen.

De waltoren de Roomsche Voet met bovenop een 24-ponder.

- 1 De Stikke Hezelstraat
- 2 De Houtstraat
- 3 Plein 1944
- 4 Koningsplein
- 5 De Gruitberg
- 6 Het Mariëburgplein
- 7 De Mariëburgkapel
- 8 Mariëburg
- 9 Van Broeckhuysenstraat
- 10 De Ziekerstraat
- 11 Van Welderenstraat
- 12 De Molenstraat
- 13 De Piersonstraat
- 14 De Karregas
- 15 De Bloemerstraat
- 16 De Parkweg
- 17 De Kronenburgertoren
- 18 De Lange Hezelstraat
- 19 Jan Kilsdonk
- 20 De Bottelstraat
- 21 Hotel De Gulden Waagen
- 22 De Bank van Lening
- 23 Den Swarten Ruijter
- 24 De Prins van Friesland
- 25 De Drie Tamboeren
- 26 De Lange Hezelstraat
- 27 De Stadsput
- 28 De Zuiderkerktrappen
- 29 Het Stevenskerkhof
- 30 De Kerkboog
- 31 In de Blauwe Hand
- 32 De Grote Markt

De Bovenlus

- Kunstwerk met luisterfragment
- Informatiebord
- Lift
- Minder goed ter been

De Kronenburgertoren in het gelijknamige park.

17 DE KRONENBURGERTOREN

Loop je verder het Kronenburgerpark door, dan zie je **de Kronenburgertoren**, de meest imposante muurtoren van Nederland. Oorspronkelijk de kruittoren van Nijmegen, waar een groot deel van de kruitvoorraad, die zo'n 100.000 pond buskruit bedroeg, was opgeslagen.

18 DE LANGE HEZELSTRAAT

Onderaan het park steek je het zebra-pad over. Je komt onderaan **de Lange Hezelstraat**. Hier heb je uitzicht op de Nieuwe Markt waar vroeger de veemarkt lag. Daar werden grote hoeveelheden paarden en koeien aangevoerd. In 1897 o.a. ruim 2000 paarden en veulens, 2500 koeien en kalveren en 45.000 varkens en biggen. Er werd gehandeld en geboden dat het een lieve lust was. En dat gebeurde ook in de cafés die aan de Nieuwe Markt lagen: het Veecafé, het Oost-Indisch Koffiehuis, de Poort van Hees, café-restaurant Savoy en Terminus. Soms voelden dieren aan dat na de koop hun lot bij de slager of het slachthuis lag, zoals een os in 1904.

Veemarkt, op de Nieuwe Markt, 1925.

Hij had zich losgetrokken, vluchtte de Lange Hezelstraat in en vandaar over de Waalkade waar het dier telkens aan zijn belagers wist te ontsnappen. Uiteindelijk werd de os door acht slagers en vier politieagenten op de Nieuwe Markt tot staan gebracht en onder grote publieke belangstelling in een veewagen naar het abattoir aan de Nieuwe Haven gebracht.

19 JAN KILSDONK

Je volgt de route en ziet aan je rechterhand **Lunchcafé Borboleta** (nr. 95). In dit pand zat rond 1900 de winkel van sigarenhandelaar Jan Kilsdonk. Een bekende, beroemde, beruchte Nijmegenaar, maar niet vanwege zijn sigaren. In 1911 werd hij namelijk bij het smokkelen van rookwaren in het vlak over de Duitse grens gelegen Kranenburg door de Duitse douane gesnapt. Hij werd meegenomen en opgesloten in de

robuuste Zwanentoren in Kleef, daaruit was geen ontsnappen mogelijk, dacht iedereen. Maar zijn vrouw dacht daar anders over. Zij bedacht een ontsnapingsplan, dat ze op een klein briefje had geschreven en tijdens een bezoek aan de cel via een innige zoen bij hem in de mond frommelde. Daarop stond dat hij als hij van de cel naar de rechtbank werd vervoerd over het binnenplein van de Zwanenburcht, er een snelle auto voor hem klaar zou staan. Hij zou zich los moeten rukken, in de auto springen en de chauffeur zou hem door de bossen van Mook terugbrengen naar Nijmegen. Het lukte en hij werd als een lokale held in Nijmegen binnengehaald, er werden straatliedjes over geschreven en hij bracht een paar nieuwe sigarenmerken op de markt waaronder 'Der Dumme Holländer'.

Lunchcafé Borboleta, met de oude tabaksreclame van Jan Kilsdonk nog op de gevel.

Bewoners van de Bottelstraat, een deel van de huizen is al dichtgespijkerd vanwege de verkrotting, 1900.

20 DE BOTTELSTRAAT

Kijk links de **Bottelstraat** in. Die straat was achter tegen de stadswal gelegen en dat waren vaak de meest verloederde woonbuurten. In 1902 lagen in de Bottelstraat nog meer dan 60 verkrotte eenkamerwoningen, waar gezinnen met drie, vier kinderen woonden en meer dan tien gezinnen één buiten-toilet gebruikten. Maar teveel armoede kan ook leiden tot protest en dat gebeurde hier ook. In de jaren 1847, 1872 en 1892 kwamen boze bewoners uit hun huizen en vervolgens werden bij bakkers en slaggers ruiten ingegoooid vanwege de hoge brood- en vleesprijzen. Er vonden gevechten plaats, dagblad de Gelderlander had het over tonelen die men alleen zag in 'het land der kannibalen'. De soldaten van het garnizoen en de stedelijke schutterij moesten met getrokken sabels en gevelde geweren de rust weer herstellen.

21 HOTEL DE GULDEN WAAGEN

Je vervolgt de route door de Lange Hezelstraat en ziet **Hotel De Gulden Waagen** (nr. 75 a) liggen. Het is genoemd naar de ertegenover liggende 'Gulden Wagengas'. De betekenis van sommige straatnamen is nog steeds een raadsel, deze gas of steeg is zo'n voorbeeld daarvan. De meest gehoorde versie is dat wanneer hooggeplaatste personen aan de westkant door de Hezelpoort Nijmegen binnenkwamen dan stegen ze hier om in een gouden koets die hen dan naar het stadhuis op de Burchtstraat reed. Daarbij sluit aan het verhaal van de binnenkomst van de Spaanse prins Filips in 1549, de latere koning Filips II. Met groot gevolg kwam hij door de

'Hotel De Gulden Waagen' ligt boven de winkel van Dille en Kamille.

22 DE BANK VAN LENING

Loop verder en kijk rechts de Pijkestraat in, daar ligt aan de linkerkant een roodkleurig stenen gebouw. Dat was voorheen **de Bank van Lening** (nrs. 4-6). Nogal wat Nijmegenaren brachten regelmatig bezittingen naar particuliere voorschotbanken om tijdelijk wat extra geld te hebben, bijvoorbeeld voor het vieren van de kermis. Daarbij betaalden ze vaak hoge rentes aan 'Ome Jan' zoals dat zo mooi heette. Om dat te ontmoedigen werd de gemeentelijke Bank van Lening in 1888 opgericht, daar werden redelijke percentages gerekend en geen woekerrentes. Het waren niet alleen oude meubels en bedden die werden beleend, maar ook sieraden, goud en juwelen, verzameld in de zogenaamde goudkamer. Maar in 1890 bleek dat toch geen veilige plek te zijn, want de magazijnknecht had alle juwelen verzameld en verkocht aan een andere pandjesbaas in de stad. Vóórdat de Bank van Lening er zat, lag daar het 'Geckenhuis' of 'Dolhuys', waar verstandelijk gehandicapten oftewel 'uitsinnighen menschen' waren ondergebracht in cellen met tralievensters. Die mochten door het publiek worden bekeken als ze daarvoor een paar centen wilden betalen. Tegenwoordig zitten in de Bank van Lening een aantal kunstenaars met hun ateliers.

Inkijk in de Pijkestraat rechts de Bank van Lening.

23 DEN SWARTEN RUIJTER

'Den Swarten Ruijter', het oudste woonhuis van Nijmegen, voormalige herberg, kuiperij en smederij.

Vervolg de route over de Lange Hezelstraat. Deze heeft vanwege de vele monumenten het predicaat Beschermd Stadsgezicht, het is de enige straat in het centrum van Nijmegen die onbeschadigd uit de Tweede Wereldoorlog is gekomen. Het oudste woonhuis van Nijmegen ligt er: het hoekhuis **Den Swarten Ruijter** (nr. 46), gelegen tegenover de Prins, men schat het bouwjaar op 1287. In de kelder zijn restanten gevonden van een Romeinse grafkelder, van een Cisterciënzer klooster en van een Middeleeuwse vluchtweg die meerdere panden met elkaar verbond. In de hele straat liggen sowieso panden met mooie gevels: klokgevels en halsgevels en panden in de stijl van de Amsterdamse School en de stijl van de neorenaissance. Vergeet u vooral niet naar boven te kijken tijdens uw wandeling en te weten dat veel huizen een (dieren)naam hadden zoals Het Lemke, de Bonte Kraai, de Blauwe Gans, de Roode Leeuw, de Kattendans, De Drie Heringen, De Drie Koppelpaarden en het Witte Hert.

24 DE PRINS VAN FRIESLAND

Ook aan de linkerkant ligt de voormalige herberg en stalhouderij **De Prins van Friesland**. (nr. 44). Aan die kant van de Lange Hezelstraat lagen ook de stalhouderijen van Van Bon en De Gouden Leeuw. Op de marktdagen maandag en donderdag kwamen tientallen boeren en boerinnen uit het Land van Maas en Waal 's morgens om een uur of vijf met hun paardenkarren vol landbouwproducten naar de Nijmeegse groentemarkt. De karren werden op de toevoerstraten gestald, de paarden moesten op stal staan. Hun uitwerpselen zouden niet alleen de straten bevuilen maar ook dames en hun dienstmeisjes in hun lange rokken van de markt weghouden. De genoemde herbergen hadden aan de achterkant o.a. in de Begijnenstraat grote paardenstallen. Niet overbodig om te vertellen is dat de boeren bij terugkomst van de markt ook wel even in de herberg verbleven voor een of meerdere consumpties, na een dag hard werken.

De voormalige herberg en stalhouderij 'De Prins van Friesland'.

25 DE DRIE TAMBOEREN

Aan het einde van de 18e eeuw giste het in de samenleving van oproer en protest. De geest van de Franse revolutie hing in de lucht en het Nederlands patriottisme deed zich gelden. Men wilde vrijheid, men wilde delen in de welvaart van de elite en die werd in Nijmegen vooral gevormd door de protestantse bovenlaag. In dat licht moet men misschien wel de inbraak zien in 1780 in het pand **'De Drie Tamboeren'** (nr. 29) van zilversmid Abraham ten West gelegen op de hoek met de Hessenberg. De dieven waren 's nachts aan de achterkant het pand binnengedrongen, niemand had iets gehoord, ze namen kisten met 200 zilveren voorwerpen mee. Ondanks dat de gemeente een beloning uitloofde van 100 dukaten uit de gemeentekas en medeplichtigen strafkwijtschelding beloofde, zijn de daders nooit gesnapt.

Het voormalige pand 'De Drie Tamboeren', van zilversmid Abraham ten West.

26 DE LANGE HEZELSTRAAT

De Lange Hezelstraat heeft een eeuwenoude geschiedenis, terugkomend in de huisnamen de Koning van Engeland, De Gouden Ster, In Hamburg, De Drie Ringen, de Hopwagen, De Lantaarn, De Storm, Het Vosken, De Haringbuys, de Bonte Kraey, de Vergulde Meulensteen en het Moriaentje (=de Blonde Pater). In het pand In Hamburg zat in de 18e eeuw een smederij met twee blaasbalgen en twee aambeelden. In de Hopwagen zat in de 19e eeuw de tabakskerverij van P.M. Diebels en Zoon opgericht in 1839, met een droogzolder en een stoommachine in het pand. Dat was een van de tientallen kleine tabaksbedrijfjes rond 1850, o.a. ook van Noorduyt, Dobbeltmann en Linsen. Heel veel werkgelegenheid was er niet in het vestingstadje. De twee grootste beroepsgroepen waren dienstmeisjes en (koloniale) soldaten.

'In Hamburg' (nr. 17) een voormalige smederij (18e eeuw).

27 DE STADSPUT

Aan het einde van de Lange Hezelstraat kom je op een kruispunt van een viertal straten: de Stikke Hezelstraat, de Houtstraat, de Ganzenheuvel en de Lange Hezelstraat. Tegenwoordig historisch plein in de stad, maar ook vroeger al een beeldbepalende locatie in de Benedenstad. Eeuwenlang lag er **een stadspuit**, opgevolgd door een stadspomp, waar de bewoners uit de omliggende straten hun water kwamen tappen. De huidige kunstzinnige drink-

waterfontein doet daar aan herinneren. Maar ook de negen bierbrouwerijen die hier in de directe omgeving lagen, maakten gebruik van dat redelijk zuivere water voor de productie van hun bier. Op de hoek lag de grootste brouwerij van Nijmegen, de Ster, met haar kuipen, mouterij, koperen ketels en rosmolens. De Ster produceerde ook het fameuze Nijmeegse molbier, een wit bierje met, naar men zei, medicinale werking. Andere brouwerijen in de straat waren: De Eenhoorn, De Stoof, De Drie Ringen, De Lelie, Het Lemke en De Zon. De brouwers probeerden van tijd tot tijd de accijns te ontduiken, dat heette 'het lorren draeyen van 't bier'. Vrouwen gingen dan in het geheim 's nachts met onder hun rokken leren zakken gevuld met bier naar de verschillende herbergen.

De Ganzenheuvel met voormalige brouwerij de Ster en huidige waterpunt.

Onderaan de trap boven nr. 7 hangt het kunstwerk **'Bombardement'**; luister naar het verhaal van **Heleen Wijgers**, Stevenskerk.

28 DE ZUIDERKERKTRAPPEN

Vanaf de Ganzenheuvel loop je links en meteen rechts **de Zuiderkerktrappen** op, ook wel genoemd Eerste Kerktrappen. Dat was een nauw steil straatje met een paar huizen en cafés dat naar het Stevenskerkhof en de Sint Stevenskerk leidde en wel de Hundisberg op. In de kranten meermalen genoemd als een onzindelijke gas, waar door de slechte

bestrating vaker ongelukken gebeurden en bij stortregens een complete waterval ontstond. Deze Kerktrappen komen voor in een straatnamenroman, geschreven door A.J. Wessel in 1926. Het is een gefantaseerd maar ongelukkig eindigend liefdesverhaal over de verkering tussen Johannes Vijgh en Anna Bijns, waarin Anna tot de ontdekking komt dat Johannes haar bedriegt. Van meer ongelukkige liefde op de Kerktrappen, toch zo dicht bij de Sint Stevenskerk, was sprake in 1786, het jaar dat de Oranjes op het Valkhof verbleven. Op 21 augustus 1786 heeft toen Derk Ewijk, geboren in 1766 in Nijmegen, 's middags tussen 1 en 2 uur, in de herberg van Arnoldus Busser aan de Kerktrappen een zekere Maria Klomp met een mes in de rug gestoken, schuin opgaande naar de ruggengraat, waardoor zij op 28 augustus is overleden. De dader is na de moord gevlucht en bij verstek veroordeeld tot "ophanging aan het kruis, met afgeslagen hoofd". In een garnizoensstad zoals Nijmegen kwamen relatief veel moorden voor en dat lag aan de aanwezigheid van gemiddeld zo'n duizend militairen. Zij waren gewend om te vechten, waren in het bezit van wapens en vaak nogal gefrustreerd door hun karige woon- en werkomstandigheden. Bij een groot deel van de moord- en doodslagsituaties waren militairen betrokken.

29 HET STEVENSKERKHOF

Bovenaan de Zuiderkerktrappen loop je rechtsover **het Stevenskerkhof** langs vier van Nijmegens grootste monumenten: de Sint Stevenskerk, de Latijnsche School, de Kerkboog en de Waag. In de kerk werd de Nijmeegse elite begraven, buiten de kerk het gewone volk. Vanaf het begin van de 19e eeuw vond op het Stevenskerkhof ook de Nijmeegse Luizenmarkt of Luusemert plaats. De kerk was vanaf haar ontstaan in 1272/1273 het centrum van de Nijmeegse geloofsbeleving, zowel voor katholieken als, vanaf 1591, voor protestanten. Maar de kerk had ook een functie in de verdediging van de stad en wel als uitkijktoren bij de diverse belegeringen. Nijmegen werd als grensstad belaagd door Kleefsen,

De Latijnse School.

Bourgondiërs, Spanjaarden, Hollanders, Fransen en Duitsers. Vanaf de trans van de kerk had je een geweldig uitzicht over het Fort Knodsenburg aan de overkant van de Waal en op de vijandelijke troepen die in Lent waren gelegen. Dat was ook de reden dat de spits van de toren bij het beleg door prins Maurits in 1591 er met een raak kanonschot vanaf werd geschoten.

30 DE KERKBOOG

Je komt langs het portaal van de kerk, met de Latijnse School aan je rechterhand. De kamer boven **de Kerkboog** was de zogenaamde chirurgijnkamer, daar werden lijken ontleed en college geven aan doctoren in opleiding. Slaagde je voor je examen dan werd je chirurgijn, zakte je dan werd je garnizoensbarbier, of mogelijk rondreizend kwakzalver. Voor de Kerkboog op de Grote Markt heeft een aantal keren een executie van een misdadiger plaatsgevonden. De bekendste was de executie van luitenant Johann Behr en Anna Maria Vonk in 1712, hij werd verdacht van moord op haar man, zij van medeplichtigheid. Hij werd na marteling levend geradbraakt op een wiel, zij werd aan een paal gewurgd. De laatste terechtstelling op die plek was ophanging door de strop van Johannes Baudoin in 1843 die in het dorp Winssen Hendrina Otten had vermoord, uit jaloersheid. Bij het schavot voor de Kerkboog kwam een massaal publiek toegestroomd, waaronder opvallend veel vrouwen volgens het Algemeen Dagblad.

De Kerkboog, onderdeel van de vroegere Nijmeegse lakenhal.

31 IN DE BLAAUWE HAND

De route leidt je langs het pand waarin het café **'In De Blaauwe Hand'** is gevestigd. Dit was, oorspronkelijk een onderdeel van de Nijmeegse lakenhal, die is gebouwd rond 1320. Die lakenhal liep over de hele breedte van de westkant van de Grote Markt. Op de benedenverdieping bestond de hal uit opengewerkte arcades die een overdekte markt vormden, op de bovenverdieping stond een weverij en een blauwververij om de fijne lakense stoffen te verven. De grootschalige lakenproductie kwam in 1540 tot een einde en de lakenhal werd opgedeeld in kleinere woon- en werkeenheden, waarvan 'De Blaauwe Hand' er een was. Het pand werd sinds 1542 gebruikt als kantine voor de blauwververs die op kleine schaal wel doorgingen met hun werk, het blauw verven van stoffen. Dat gebeurde aanvankelijk met de ingedikte restanten van de Europese wedeplant, vanaf dat de VOC in de 17e eeuw India bereisde gebeurde dat met de veel effectievere maar wel duurdere indigoplant. Blauwgeverfde

kleding was daardoor duur in de aanschaf en voor gewone burgers nauwelijks betaalbaar. Het proces duurde een aantal weken waarna de stoffen diverse keren met de hand in kuipen werden ondergedompeld en schoongespoeld (in de Waal). Het veroorzaakte blauwe handen vandaar de naam van het café. Uiteindelijk werden de stoffen op maandag te drogen gehangen. Dat was een vrije dag voor de wevers en ververs, vandaar ook de benaming 'een blauwe maandag'. In de schepenprotocollen van Nijmegen wordt de naam 'De Blaauwe Hand' voor het eerst genoemd in 1746. De blauwververij, in combinatie met katoendrukken, chemisch verven en stoomwasserij is in de afgelopen eeuwen blijven bestaan. Met name in de buurt van de voormalige lakenhal. Zo lagen er vóór 1940 op de Lange Hezelstraat en de Ganzenheuvel al meer dan 100 jaar een drietal blauwververijen, waarvan twee de naam 'De Blaauwe Hand' droegen. Het huidige café 'In de Blaauwe Hand', het woordje 'in' is er pas in 1960 aan toegevoegd, is het oudste café en bedrijf van Nijmegen.

Café 'In de Blaauwe Hand'.

Bron: Facebook In de Blaauwe Hand

32 DE GROTE MARKT

Je bent weer op **de Grote Markt** aangekomen. Ook in de moderne tijd is dit het centrale plein van Nijmegen met Vierdaagse feesten, Carnaval, kerstgroepen en muziekuitvoeringen. Maar naast die recreatieve activiteiten was de Grote Markt in de jaren zeventig en tachtig van de 20e eeuw ook vooral het schouwtoneel van veel politieke demonstraties: 1-meivieringen, de vrouwenbeweging, de kraakbeweging, Vietnamdemonstraties en bijeenkomsten tegen kernwapens, tegen

onderwijsbezuinigingen en tegen de dijkverlegging in de Ooij. En zo sluit dat aan bij heftige gebeurtenissen in het verleden zoals de preekstoelverbranding van de protestanten door de katholieken op de markt en de viering van de vrede van Munster c.q. het einde van de 80-jarige oorlog toen de markt werd verlicht met brandende teertonnen en er *"opten kercktorn stadsmusicanten en speelluyden sich met haren instrumenten sullen begeven"* om het volk met *"musiceren en spelen te vermaecken"*.

Wil je de gehele route (beneden- en bovenlus) inclusief de geluidsfragmenten als GPS-bestand hebben?

Dat kan ook!

Wil je ook de Benedenlus volgen? Het boekje ligt bij de Citystore.

**Wil je meer themaroutes door
Nijmegen? Scan dan deze QR-code
of kom langs in de Citystore!**

Mogelijk gemaakt door de gemeente Nijmegen

Tekst: René van Hoften

Foto's: Michiel Heijmans, Regionaal Archief Nijmegen,

Publiek Domein en gemeente Nijmegen

Vormgeving en realisatie: StudioBont